

SUÏCIDE (EN MOORD) ONDER HET ANCIEN-RÉGIME EEN CRIMINELE SAECK IN HET MILIEU VAN DE GENTSE VLEESHOUWERSNERING

Onder het Ancien-Régime (en eigenlijk ook wel nadien) gold onder kerkelijke invloed de visie dat suïcide erger was dan moord: na het ombrengen van een medemens kon men immers nog altijd door berouw, biecht en absolutie van zijn schuld en zonde ontheven worden, (geslaagde) zelfmoord echter stond automatisch gelijk met eeuwige verdoemenis. Over de sancties tegen zelfmoordenaars worden we o.a. ingelicht in "La Belgique Judiciaire" T.18 (1860): Des peines contre le suicide en Flandre sous l'ancienne jurisprudence. Kerkelijke regels overwogen op het romeins recht dat zelfmoord slechts bestrafte wanneer deze door een misdadiger werd begaan om zich aan het gerecht te onttrekken.

Heel wat costuymen van Vlaanderen (les coutumes) schreven voor het lijk van een gesuïcideerde door een opening onder de dorpel van de woning weg te trekken, het op een soort houten vlechtwerk te leggen met het gelaat naar onder, en het aldus door een paard door de straten te laten slepen tot aan de galgberg, waar het bij de voeten diende te worden opgehangen aan een gaffel.

Het blijkt ook wel de gewoonte te zijn geworden, vooraleer men aldus het lijk aan de scherprechter overleverde, binnen 3 dagen een proces in regel tegen de dode te voeren, waarbij een advocaat ter zijner eventuele verdediging was aangesteld; het lichaam was op het proces aanwezig en voor de gelegenheid gebalsemd.

Indien niet op een of andere wijze kon worden bewezen dat de betrokkene onder uitzinnigheid of dementie had gehandeld, was de uitspraak doorgaans dat zijn goederen werden aangeslagen en het lijk niet in gewijde grond mocht worden begraven (wat men ook met ongedoopte kinderen placht te doen).

Dit niet-begraven-in-gewijde-grond gold als een zeer grote schande voor de familie en het nageslacht, en als een voorbeeld voor de maatschappij.

Het was de verlichte vorst Jozef II die in 1782 de bestraffing van zelfmoordenaars trachtte af te schaffen.

Uit documenten van januari 1778 in het Gentse Stadsarchief (Reeks 214-215) vernemen we dat een zekere "Joanne Verstraete, huysvrouw van Pieter Vermeulen, lest gewoont hebbende tot Melle" in de stadsgevangenis opgesloten was, blijkbaar wegens diefstallen (wellicht in bende-verband, gezien ook sprake is van "haere complicen"; overigen droeg ze "in haer rocken differente ingenaeyde sacken"; verder blijkt dan dat zij "met een

strop aen den hals gemaect van het lint ofte snoer van haeren sack, haer heeft verhanghen aen de ijsere colomme van de plaetse haerder detentie in vangenisse."

"De schepenen van der Keure der stadt Ghendt condemneren haer dootd lichaem" te worden weggesleept en publiekelijk ten toon gehangen "in eenen spriet (= vork), het aensicht nederwaerts ter aerde", dit "ter exemple van andere", terwijl al hare goederen en bezittingen zouden worden "geconfisqueert."

De advokaat pleitte toen echter een soort toestand van dementie, en steunde zijn stelling op het getuigschrift van twee licentiaten in de medecijnen (Jacobs en Somers), volgens hetwelk menstruatiestoornissen (in casu uitgelokt door aanhouding, te-kijk-stelling en opsluiting) bij vrouwen kunnen leiden tot "droefgeestigheid" en zelfs "kranksinnigheid". Daaruit besloot hij dan dat, gezien ze in toestand van zinsverbijstering moest gehandeld hebben, zij als on-schuldig diende te worden aanzien, en daarom de gebruikelijke maatregelen van begraven-in-ongewijde-aarde en aanslaan-der-goederen niet toepasselijk mochten zijn.

In "De Criminibus" van Ant. Mattheus (Utrecht 1644; vertaling door Van Leeuwen 1769) kan men inderdaad reeds lezen "het geen dolle menschen bedrijven houdt men even zo min voor een misdaad dan wanneer een viervoetig dier eenige schade gedaan heeft of een dakpan van boven na beneden gevallen is."

Nog in de vorige eeuw nochtans bleef de Kerk de stelling verdedigen dat tegen de als zwaar zondig aanzienende suicide, bestraffende sancties nodig bleven; een bevestiging hiervan vinden we b.v. in de "Instructions pastorales sur la police des cimetières" van Mgr. Malou (°Ieper 1809-†Brugge 1864) (vooral dan betreffende "l'ensevelissement en terre non-bénite, dans un coin séparé du cimetière").

Dit standpunt heeft zich trouwens nog tot in onze 20e eeuw doorgezet, en het is eigenlijk nog niet zo lang geleden dat men op dit gebied in de praktijk op grotere schaal door de vingers is gaan zien (o.a. wat het toestaan van een kerkelijke dienst betreft).

In het modern strafrecht lijkt het persoonlijk karakter van een veroordeling wel als vanzelfsprekend; wat dan o.a. voor gevolg heeft dat met het overlijden van de beklagde iedere bestraffing wegvalt; het zou inderdaad helemaal onbillijk zijn, een veroordeling te doen wegen op andere personen dan de dader van het misdrijf (b.v. de nakomelingen). Bijlange niet steeds is men deze mening toegedaan geweest: zeker tot in het midden van de 18e eeuw werden ook overledenen nog strafrechterlijk vervolgd en vaak zwaar veroordeeld (wat uiteraard vooral op het hoofd van de ergenamen terechtkwam.)

Bij een van zijn ijverige genealogische opzoekingen in verband met de Gentse vleeshouwers en visverkopers, trof Jacques De Vriendt in het Rijksarchief te Gent, nl. in het fonds van Eksaarde, het dossier van een vrij merkwaardig strafgeding aan, waarvan hier een samenvatting moge volgen.

Op 26 juli 1741, tegen de avond, geraakte de bevolking van Eksaarde in rep en roer. Op het hof van Jan Onghena's herberg aan de Doorselaerdam had men het bebloede lijk van een man aangetroffen.

Rond 3u. in de namiddag had Onghena in zijn drankgelegenheid het bezoek gekregen van een hem onbekende klant, die dorstig en ook hongerig bleek, beweerend dat hij in geen 2 dagen meer een bete broods gegeten had. Na een drietal potten bier en een stuk brood tot zich genomen te hebben, had de man zich naar de koer of het toilet begeven. Toen men hem kort daarop onder een krikelaar zag liggen, dacht de herbergier dat hij in slaap gevallen was. Doch anderhalf uur nadien stelde men vast dat de bezoeker dood lag, en wel gans bebloed en nog een mes vasthoudend in de rechter hand.

Ontsteld riep Onghena enkele geburen om zijn lugubere vaststelling te komen bevestigen, en dadelijk werd het gebeuren ook aan de plaatselijke overheden ter kennis gebracht.

Het slachtoffer bleek geen onbekende te zijn op het dorp, en werd vlug geïdentificeerd als zijnde een Gentenaar genaamd "Frans van Loo fs Victor, vrije vleeshouwer ende vischvercooper."

Ongeval of moord leken al dadelijk uitgesloten, en suïcide voor de hand liggend.

Baljuw der prochie, baenderije ende leenhove van Eksaarde Frans Weytack beval nog dezelfde avond bewaking van het dode lichaam door 2 "subalterne officieren".

Men vroeg zich natuurlijk af in welke omstandigheden en waarom deze man zo ver van zijn woonplaats aan zijn dood geraakt was.

Frans Van Loo (geboren te Gent anno 1693 als 9e zoon van Victor fs Jans & Barbara Ganseman; wonend in de Holstraat, waar hij ook over een kleine stal tot het slachten van vee beschikte) behoorde tot een familie waarin de beroepen van vleeshouwer en vishandelaar erfelijk waren in mannelijke lijn minstens sedert het begin van de 14e eeuw; deze beroepen vormden een der voornaamste neringen van de stad; onder het Oud Regime mochten vleeshouwers geen winkel houden, maar waren verplicht hun waar in een vleeshalle te verkopen (voor de Van Loo's was dit het Groot Vleeshuis); de Penssen werden in kramen aan de Hooiaard verkocht.

Frans stamde rechtstreeks af van Mter Jan van Loo, die na zijn diploma van licentiaat aan de Faculteit der Kunsten van de Universiteit van Leuven in 1434, klerk van de stad Gent en verscheidene malen schepene van de Keure

was geweest in de loop der 15e eeuw.

Anno 1715 in de Gentse St-Niklaaskerk gehuwd met de een paar jaren jongere Judoca de Maertelaere, zag Frans van Loo hem 3 kinderen (2 zoons en 1 dochter) geboren worden. Van zijn vader, een welgesteld man die verscheidene eigendommen te Gent en landerijen te Zeveneken en Eksaarde bezat, had hij de Zevenekse goederen geërfd (terwijl de grond van Eksaarde aan zijn broeder Pieter was toegekomen).

Toen Pieter in 1727 overleden was, werd Frans als voogd over de kinderen van zijn broeder aangesteld, wat dan ook meebracht dat hij jaarlijks het pachtgeld op Eksaarde in ontvangst nam. Het is ook mogelijk dat onze slager uit die streek het vee haalde dat in de stad bij zijn woonst werd geslacht.

Toen kon Frans van Loo nog geen tekens van krankzinnigheid hebben vertoond, want anders zou men hem zeker niet tot voogd hebben aangesteld. In 1737 echter blijkt betrokkene reeds moeilijkheden te hebben gekregen met de deken der nering (toen was hij 44 j.), zodat hij zelfs naar St-Jan ten Dullen diende te worden overgebracht (zoals later uit getuigenissen op het proces van 1741 zou blijken).

Al spoedig - zoals we uit het verslag van baljuw Weytack vernemen - raakte bekend dat Frans van Loo een paar dagen tevoren (nl. in de nacht van 23 juli op 24 juli) thuis "syne huysvrauwe Judoca de Maertelaere vermoort hadt liggende op haar bedde, de welcke hy alsdan de strote ende ander members van haeren hals ende kele heeft afghesneden." De constataties werden op 24 juli gedaan door "de medecyns van Breugel ende De Somer ende de chirurgiens Nobel ende Neiryngx."

Nadien moet van Loo op de vlucht geslagen zijn, en waarschijnlijk rondgezworven hebben, tot hij twee dagen later in de herberg van Eksaarde opdook; aan tavernier Onghena deelde hij o.a. mede "van de prochie van Lokeren te commen" en vroeg hem ook "of t synen huysse geene officieren en quaemen"; daar bleek hij tenslotte "met een mes vast bevonden in d'handt van syn doot lichaem, hem de strote in den hals oock afghesteken of ghesneden thebben." Hij was dus bij zijn echtgenote zowel als bij zichzelf blijkbaar op dezelfde wijze tewerkgegaan zoals hij gewoon was zijn vee te slachten. Lijkschouwing werd bij van Loo door 2 meester-chirurgijns (Mr. Ignatius de Meyere en Mr. Jan Bellechiere) op 27 juli, waarbij vooral het dodelijk halsletsel werd vastgesteld "dwers door de strote" met doorsnijding van praktisch alle grote hals-bloedvaten.

Genoemde de Meyere werd ook vergoed "voor het balsemen van het doot lichaem" opdat het voor de rechtbank zou kunnen verschijnen.

Het rapport van Weytack stelt in zijn conclusie voor, "condemnatie naer rechte ende volghens de enormiteyt van voorseyde twee gheperpetreerde moorden tot meerder horreur ofte schroom van het publicq ende weder-

haudinghe van dierghelyck quaedt" (met confiscatie van alle goederen en betaling van alle gemaakte kosten).

In een verzoekschrift wijst de zoon Pieter van Loo er echter op, dat de daden van zijn vader kunnen "ghebeurt wesen door uytsinnicheyt, furie ende dulleicheyt daermede den selven suppliants vader tsedert eenighe jaeren errewaerts sodanichlijck overvallen is gheweest dat hy by ordre van Edele Heeren Schepenen van der Keure der stadt Gendt op den 29en july 1739 als eenen raesende ende dullen mensch is ghecolloqueert gheworden in het Hospitaal van Ste Jans ter Dullen binnen de selve stadt."

En verder "durft den suppliant vastelijck betrouwen datter aen het doode lichaem van sijnen vader geene schande ten grooten ende inestimabelen intreste van de familie en can nochte vermagh toeghebraght te worden." Terloops kan men vaststellen dat (de toen 19-jarige) Pieter ongeletterd bleek te zijn, gezien hij met een "merck" tekent dat niet meer is dan een onhandig kruisje. (Het verzoek zal dus wel waarschijnlijk door een advocaat opgesteld en geschreven geweest zijn.)

De Vierschaar verplaatst zich naar Gent (wellicht omdat daar de meeste getuigen gehoord dienen te worden; de zittingen hebben plaats in de "hostelrye het gauden hoofd by StNicolaes Kercke.) Een aantal getuigen uit de buurt (Holstraat en omgeving) defileren voor de magistraten: Geeraert Schottens heeft van Loo "in den acker sien sitten in syn hemde besigh wesende met een strop aen synen hals te doen om hem aldaer ter plaetsen alsoo te willen verwurghen."

Jaequemyne Thibaut heeft hem ook dienzelfden 23en juli "in den acker gesien gaende met syn bloodt gat."

Livinus Vervaeet stelde in de 2 laatste jaren vast dat van Loo zich af en toe gedroeg "als eenen uytsinnighen persoon en die syn huyshouden seer dikwils in grooten troubel gestelt ende syn huysvrouwe quaelyck getracteert heeft onder sweiren ende vloecken."

Fredrick Temmerman kende hem als "eenen grooten troubelmaker die syn huyshouden ende huysvr. menighmael in troubel gestelt heeft en ook de gebuurte."

Livinus van Melle getuigt dat hij "tsedert dat hy gheslaekt is geweest uyt het hospitaal van St-Jans ten dullen noyt op synen senter is geweest noch sikh selven wel beseten."

Er blijkt ook al een verzoek van de echtgenote geweest te zijn aan de Schepenen van de Keure, waarin zij "vertrouwende dat haeren man is levende een geabandonneeret ende abominabel leven ende t'gone onder de christene menschen niet lijdelyck nochte verdraegelijck en is, dat hij hem van tijdt tot tijdt wilt verhanghen", vraagt "haeren man in sekerheyt te doen

stellen." (Ook de echtgenote beschouwt dus suïcide vooral als een zeer onchristelijke daad.)

De pastoor van de St-Martinus-parochie, in de valavond van 23 juli door een gebuur bijgeroepen, schrijft in een attest dd 27 juli "ten huuse van François van Loo den selven te hebben gevonden in groot gramschap tegen syn huysvrauwe Judoca de Martelaere die benaut was om dieswille dat haeren man een coorde hadde aen den hals met de welcke sy meinde dat haeren man sich hadde willen verongelucken", de geestelijke heeft toen "hun beiden vermaent tot peys en vrede" en vooral François "tot beternisse van syn leven". (Waaruit blijkt dat de priester hier niet zozeer aan een ziekte dacht, dan wel eerder aan een voor christenen niet passend gedrag.) (De zelfde nacht zette het drama in.)

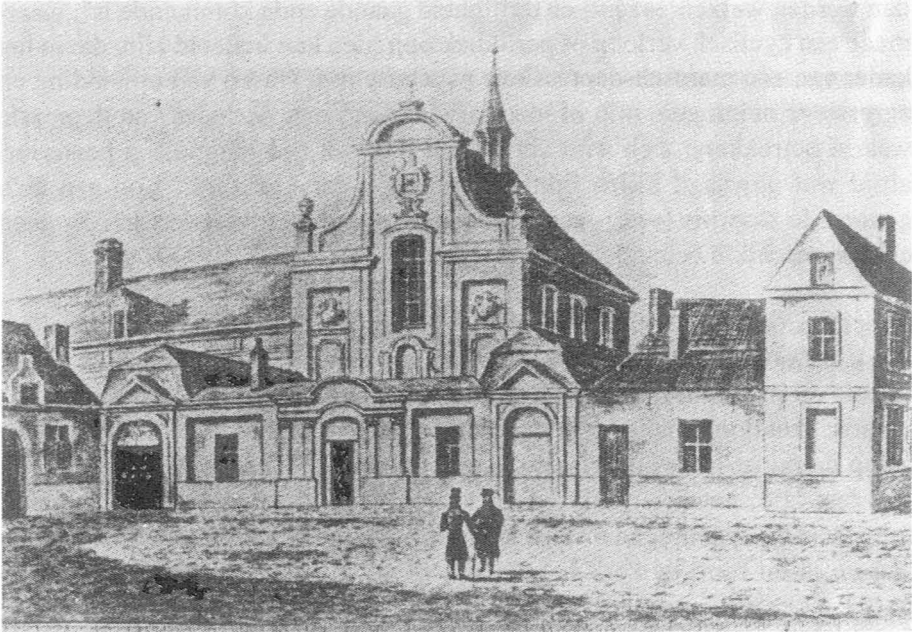
Cipier Philips Van Aerde bevestigt Fr. van Loo reeds in 1737 "by ordre van den deken van het groot Vleeschuys" gedurende enkele dagen in de cipierai-ge is moeten verblijven, waarbinnen hij hem "altijt bevonden heeft vol van ghequetste inbeeldynghen, roepende ende tierende als eenen uyt sinnighen, dat den duyvel in syn kot was met meer andere sotte expressien."

Daar poogde van Loo nog uit te breken (men vond hem "hanghen door een gat by hem in het selve kot ghemaect"), waarna men hem "in den kelder van Van Cotten ghecolloqueert" hield, doch tenslotte bleek er geen ander oplossing meer te blijven dan dat procureur Verwee zich tot de schepenen van de Keure richtte om betrokkene "naer het hospitaal van St-Jan ten dullen te moghen doen transporteeren".

Marie de Kegele "woonende in eene herberge onder het stadthuys deser stadt" getuigt dat van Loo gedurende de enkele dagen van zijn verblijf in juli 1739 in de gevangenis aldaar schade heeft aangericht "met groote fortse ende geweld", o.a. "roupende dat syn vrouwe was verandert in eenen duyvel"; ook dat er van dronkenschap geen sprake kon zijn "soo dat hy suyver sot ende dul was."

"Allebardieren van den Heere onderbailliu" bevestigen ook dat F. van Loo in juli '39 was "continuelyk tierende, schreeuwende, vloekende ende sweerende", maar zeker niet dronken; hij beweerde dat "eenen alebardier, eenen Raedtsheer, en selfs den duyvel uytter hellen besigh was met syn vrouwe te veugelen." (Terloops: de ene alebardier ondertekent zijn verklaring in een stuntelige poging, de ander "met een mercq declarerende niet te connen schryven").

I.v.m. van Loo's verblijf en tenslotte ontslaging uit het stadsdolphuis, verklaart Joan Amelot, licenciat in de medecijnen, dat betrokkene van juli tot oktober 1739 "als uyt sinnig ende razende tot St Jan ten Dullen wert bewaerd" doch dat hij toen zelf geadviseerd had "dat sen selven langer in hun huys moest bewaerd worden om dan over syn kwaele met oordeel te spreken."

St. Jan-ten-Dulle.

De zieke is dus te vroeg ontslagen (wat zich ten huidigen dage onder meer in onze gevangenen ook nog voordoet). Ook de echtgenote liet verstaan "dat sy schroomde dat hy quam uyt het voornoemt dulhuys."

"De Meesterigge en een suster religieuse van St-Jans Hospitael" getuigen o.a. dat van Loo in juli '39 "eenen dullen ende uyt sinnighen mensch" was en "gedurende syne collocatie differente hemden van syn lichaem heeft geschuert."

De als curateur aangestelde advocaat Anthonie Helias de Jonghe uit de Cromme Waele, zich steunende op de getuigenissen (die o.a. bevestigen dat ook maar niemand een van de feiten heeft zien plegen), en zich anderzijds beroepend op wat Anthonius Matthaeus ("De Criminibus") over misdaden gepleegd door krankzinnigen schreef (daar waar betrokkene "tsedert dry a vier jaren voor syne dootd overvallen geweest es met furie ende dulligheyt" zodat hij wel "niet saude connen gestraft worde"), "durft vastelyck betrouwen dat by aenstaende sententie sonder eenige swarigheyt sal geconsenteert worden in het begraven van het doode lichaem van de gheaccuseerde", en dit wel in "gewyde aerde."

Het pleidooi legde hoofdzakelijk de klemtoon op het mogen begraven worden in gewijde grond, wat erop wijst welk een groot belang de nabestaanden hieraan hechtten, zowel voor het zieleheil van de overledene als voor hun eigen "eer".

In lic. J. Amelot's verslag is er sprake van dat er "razende ende dulle gevon-

den werden welkers razent- en dulligheid gaande ende kommende is"; waarmede een cyclisch verloop of periodiek optreden kan bedoeld zijn, dat in het kader van een manisch-depressieve psychose past (fasen van opwinding en agressieve neigingen, min of meer afwisselend met periodes van depressie waarin betrokkene zich wou verhangen; hoewel een diagnose a posteriori altijd wat gewaagd blijft, lijkt het mogelijk dat Frans van Loo aan zo'n genoemde stoornis leed, - een aandoening waartegen toendertijd nog geen enkele geschikte behandeling bestond.)

Allicht vooral wegens de aanwezigheid van een lijk (in volle zomer dan nog), en ook wel wegens de verplaatsing van de Vierschaar naar Gent, diende de procedure snel te verlopen; reeds op 30 juli valt dan ook al het vonnis: "het doot lichaem sal worden begraven in infima parte coemeterii of op de minst ghewijde plaetse van het kerckhof" (dat zal op een uithoek geweest zijn, het verst verwijderd van kerk en altaar, waar men dus ook minst van de opgedragen missen kon nut halen, en geen schande berokkenen aan de in en rond de kerk begraven eerbiedwaardige geestelijken en burgers.)

Langs de curator om werd de familie (d.i. de kinderen) wel belast met de gerechtskosten (deze werden echter "slechts" bepaald op 35 pond, 16 schellingen, 7 grooten.)

Van een confiscatie der bezittingen werd blijkbaar niet gesproken. De slag voor de familie was zeker al meer dan zwaar genoeg (twee doden, de - toenmaals zeer grote - oneer, en de kosten).

In onze ogen zou Frans van Loo thans als uitgesproken psychotisch (d.i. krankzinnig) patiënt, zonder de minste twijfel als volkomen ontoerekeningsvatbaar zijn aanzien, en zou zijn dossier wegens de zelfmoord onmiddellijk geklasseerd worden.

Tenslotte kunnen we misschien alleen nog laten opmerken dat genealogie toch nog iets meer blijkt te zijn dan alleen maar het opzoeken van namen en data.

Het geval "Frans van Loo" leert ons b.v. ook heel wat over de rechtspraak en de aanpak van psychiatrische patiënten in de 18e eeuw te Gent.

A.K EVRARD

R. DE VRIENDT-MORES

De tekst van deze bijdrage werd samengesteld met gegevens en naar bronnen uit het Fonds van wijlen Jacques De Vriendt, berustend in het Stadsarchief te Gent.